

zunifikowanie procesu badawczego w różnorodnych, ale też i koherentnych paradygmatach teoretycznych i modelach metodologicznych przyjętych na gruncie nauk społecznych, a zweryfikowanych empirycznie w badaniach nad zagadnieniem dyskryminacji wyznaniowej. To niezbyt często spotykane podejście w tego typu opracowaniach. Dzięki temu zamysł pogłębionych ustaleń poznawczych w analizowanym obszarze wyjaśniania powiódł się autorom opracowania znakomicie, a sformułowane wnioski wyznaczają dalsze wątki i obszary eksploracji poznawczej. Reasumując, recenzowane opracowanie nie jest jedynie sprawozdawczym, socjograficznym raportem badawczym, a opracowaniem *par excellence* naukowym, ważkim poznawczo i wytyczającym nowe, potencjalnie ciekawe obszary eksplanacji zagadnień związanych ze zjawiskiem dyskryminacji wyznaniowej.

Waldemar Urbanik

Analiza uwarunkowań postaw antykatolickich i przyzwolenia na nie w Polsce, Warszawa : Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej 2023, 226 s.

Recenzowany tekst składa się z Wprowadzenia, czterech rozdziałów i bibliografii. Zawiera 224 strony. Jest zatem dość obszerny i wielowątkowy.

Można mówić o takich aktach postaw antykatolickich, które przekraczają granice prawa. Już na samym początku jednak stwierdza się, iż „Dokładna skala dyskryminacji katolików w Polsce nie jest znana” (s. 7). Wynika to stąd, iż w materiałach policyjnych nie wyodrębnia się tej kategorii spraw. Iż problem występuje, wiemy chociażby z badań Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego na zlecenie Rzecznika Praw Obywatelskich. Wynika z nich, iż dyskryminacja ze względu na wiarę może występować w miejscu pracy, jeśli wiara ta jest ujawniana. Badania, które wielokrotnie prowadziły różne instytucje, wykazują jednak, iż problem jest, i to dość poważny. W 2019 r. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości zlecił badania, z których wynika, iż „Ponad połowa badanych (58,5%) wskazała, że co najmniej raz doświadczyła zlekceważenia ze względu na swój poziom identyfikacji religijnej. Dokuczania ze względu na przynależność religijną (lub jej brak) doświadczyło blisko 46,6% badanych, natomiast wyśmiewania – 46,7%. Agresywniejsze formy negatywnych postaw były zdecydowanie rzadsze. Wyzywania doświadczyło 29,5% badanych, natomiast wrogości – 27,2% respondentów. Odczucia nienawiści zaznało 22,2% osób, czyli blisko

co czwarty badany. Niemalże co dziesiątemu badanemu (11,3%) grożono użyciem przemocy fizycznej z powodu innej kultury wyznaniowej, a zniszczenia mienia doświadczyło 3,6% respondentów” (s. 8).

Wydaje się, że akty agresji przekraczające granice prawa są jednak pewnym marginesem w Polsce. W 2022 r., według raportu Instytutu na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, miało miejsce „77 tego typu zdarzeń. Były to między innymi 2 fizyczne ataki na księży katolickich, 4 przypadki zakłócania Mszy Świętej, 18 przypadków zniszczenia świętych figur oraz 3 spektakle i happeningi profanujące symbole religijne i obrażające uczucia religijne chrześcijan” (s. 8).

Autorzy powyższego raportu przedstawiają więcej rezultatów różnych danych potwierdzających częstotliwość rozmaitych form dyskryminacji ze względu na wiarę w Polsce. Wydaje się w związku z tym, iż recenzowany tu tekst jest potrzebny, zajmuje się realnymi problemami o wielkim znaczeniu społecznym, które w formie kryminalnej jest na razie marginalne, ale wzrastające, a w życiu codziennym jest niezwykle powszechnym, dokuczliwym, naruszającym podstawy wolności obywatelskiej zjawiskiem.

Analiza powstała w oparciu o kilka metod badawczych: badania ilościowe (próba 1500 katolików i 1500 niekatolików) i jakościowe (w tym *Focus grup*).

Badania poprzedziło szerokie rozpoznanie wcześniejszych prób badawczych tego zjawiska. Pozwoliły one badaczom wypracować własne metody i narzędzia badawcze. Następnie badano zarówno katolików, jak i tych, którzy zadeklarowali się jako niekatolicy.

Badania własne poprzedziły analizy badań wcześniejszych. Jak czytamy: „Istotnym etapem celowego przeglądu literatury jest określenie zakresu badania, co umożliwia skonstruowanie jasnych celów i pytań badawczych. W tym celu wykorzystuje się różne narzędzia, a ich wybór jest uzależniony m.in. od tematu badania, obszaru naukowego, typu dostępnych źródeł oraz oczekiwań badacza. W tym przeglądzie wykorzystano model SPIDER, który stanowi alternatywę dla częściej stosowanego narzędzia PICO (*Population, Intervention, Comparison, Outcome*). Adaptuje on komponenty PICO, czyniąc je lepiej dostosowanymi do wyszukiwania prac z zakresu nauk społecznych, koncentrujących się bardziej na badaniu subiektywnych postaw oraz zachowań związanych z konkretnym zjawiskiem niż interwencji klinicznych lub społecznych” (Cook, Smith&Booth, 2012) (s. 15).

Dokonano też wyboru dwóch elektronicznych baz danych: Academic-Search Ultimate, MEDLINE oraz Web of Science. Wybór ten trzeba uznać za absolutnie słuszny. Następnie opracowano listę słów kluczowych oraz fraz

wyszukiwanych, za pomocą których dokonywano poszukiwań literaturowych. Poczynania te pozwoliły przygotować teoretyczne i empiryczne podstawy własnych badań. Nie jest zasadne, aby w recenzji przytaczać daleko idące szczegóły. Podsumuję zatem tę część pracy autorów, jako bardzo rzetelną i efektywną poznawczo.

Zwraca uwagę, iż w omawianej analizie przedstawiono też szeroko zakrojony kontekst społeczny i kulturowy interesujących dla badaczy zjawisk. Wyodrębniono także główne środowiska, czy też wymiary życia społecznego, w których dyskryminacja katolików zachodzi oraz te warstwy społeczne, które takiej dyskryminacji dopuszczają się, jak też formy tej dyskryminacji i konkretne osoby lub grupy, które ofiarą jej padają.

Następnym krokiem postępowania badawczego były metody jakościowe, a dokładnie rzecz ujmując *Focus group*, bowiem, jak wyjaśniają autorzy: „Zogniskowane wywiady grupowe (*Focus group interview – FGI*) są techniką, która bardziej służy do eksploracji danego zjawiska niż jego opisu czy też wyjaśniania” (s. 62).

Badania te pozwoliły na wyciągnięcie ważnych wniosków. Nie tylko bezpośrednio w badanej materii, ale także umożliwiły wyodrębnienie kategorii badanych oraz zjawisk, co umożliwiło bardziej wartościowe badania ilościowe. Nie ma uzasadnienia obszerne cytowanie wyników tego postępowania badawczego. Bardzo ciekawe jest zakreślenie, na podstawie badań fokusowych, osi konfliktów między katolikami i niekatolikami. One to bowiem najczęściej motywują akty dyskryminacji. Znaleźć je można w samej analizie, ale obowiązkiem recenzenta jest ocena tego etapu badań. Może być ona tylko bardzo wysoka. Wnioski, jakie autorzy wyciągają z przeprowadzonego postępowania, świadczą o dobrym warsztacie badawczym oraz zdolnościach wnioskowania i rozumowania kontekstowego.

Brak jest, poza skąpymi wtrąceniami, kontekstu mediów. Przydałyby się osobne badania tych mediów, które są główną przestrzenią ekspresji, rozgrywania się i stymulowania konfliktów oraz postaw antykatolickich.

Wspomniane badania fokusowe posłużyły jako punkt wyjścia do badań ilościowych. Tak głębokie ujęcie problemu badawczego, rzetelne i sięgające fundamentów zjawisk społecznych podejście badawcze poskutkowało podobnymi badaniami ilościowymi. Narzędzie (kwestionariusz) składał się czterech podstawowych skal:

- Skali Dyskryminacji Religijnej;
- kwestionariusza przyzwolenia na postawy antykatolickie, wykorzystującego technikę epizodów;

- pytań dotyczących stosunku do Kościoła katolickiego;
- pytań metryczkowych, w tym zawierających autoocenę jako katolika lub niekatolika (s. 112).

Warto tu zwrócić uwagę na dwie skale. Gdy chodzi o Skalę Dyskryminacji Religijnej, badacze oparli się na istniejącym, amerykańskim narzędziu, adaptowanym do polskich warunków kulturowych. Kwestionariusz przyzwolenia na postawy antykatolickie skonstruowano w oparciu o metodę epizodów i wyłonione w badaniach fokusowych kategorie. Choć, gdy chodzi o epizod: „Pani Kasia – katechetka, która jest osobą związaną z Kościołem wchodzi do pokoju nauczycielskiego w czasie świętowania imienin przez koleżankę Ewę, która jest znana ze swojej wrogości wobec Kościoła. Następuje niezręczna cisza. Pani Kasia składa krótkie życzenia, ale nie zostaje zaproszona do wspólnego świętowania. Jesteś przekonany, że dzieje się to tylko dlatego, że p. Kasia jest gorliwą katoliczką”.

W jego treści zawarta jest już sugestia, co nie musi zasadniczo, ale może do pewnego stopnia, ukierunkowywać respondentów.

Generalnie rzecz biorąc, badania dostarczyły wielu ważnych i ciekawych wyników, które w znaczący sposób poszerzyły i pogłębiły naszą wiedzę w przedmiocie badań. Nie sposób przytoczyć tu wszystkie wnioski, jakie zawiera analiza. Wydaje się, że szczególnie ciekawe jest ukazanie różnic w postrzeganiu tych samych sytuacji przez dwie skrajne kategorie badanych. Dowiadujemy się m.in., iż „W przypadku epizodów badających podejście do dyskryminacji w postaci izolowania społecznego, etykietowania i przemocy słownej, katolicy liczniej wskazywali na szansę wystąpienia takich zdarzeń. W przypadku cyberprzemocy, niekatolicy liczniej wskazywali jej zajście jako prawdopodobne. Największa różnica w postrzeganiu prawdopodobieństwa wystąpienia była w przypadku izolowania społecznego. Najmniejsza różnica natomiast występowała w odniesieniu do cyberprzemocy” (s. 211).

Tego rodzaju napięcie ujawnia się także w badaniach, z których wniosek, zdaniem autorów, wypływa taki, że „Występuje widoczna różnica między odczuwaną przez katolików dyskryminacją a jej postrzeganiem przez niekatolików. Katolicy wskazali, że sytuacje są bardziej prawdopodobne, bardziej negatywne i mniej akceptowalne, niż to jak określili je niekatolicy” (s. 213).

* * *

Przedstawiony do recenzji raport to rzecz ważna, ciekawa i naukowo rzetelna. Szczególnie chce podkreślić wysoki poziom teoretyczny (teorie średniego zasięgu) i metodologiczny. Oczywiście, można dyskutować z tymi

lub innymi pytaniami lub wnioskami, ale ostatecznie całość badania, jak i sporządzana na jego podstawie analiza, wydaje mi się pracą ze wszech miar wartościową, inspirującą, naukowo ważką. Badania i wnioski, jakie z nich wyciągnięto są głębokie, odpowiadają na najważniejsze postawione sobie przez zespół badaczy problemy naukowe i – co także cenne – autorzy otwierają perspektywę dalszych badań, nowych pytań i odpowiedzi.

Krzysztof Wielecki

Andrzej Franciszek Dziuba, *Kardynał Stefan Wyszyński Prymas Polski a Skierniewice i ziemia skierniewicka, Skierniewice : Miejska Biblioteka Publiczna im. Władysław Reymonta w Skierniewicach 2022, 396 s.*

Kościół jako wspólnota Apostołów i uczniów z czasem rozrastała się w wielką rodzinę zwiastującą nieustannie orędzie Ewangelii. Moc Ducha Świętego staje się nową mocą w tym dziele szerzenia dobrej nowiny. Nauczanie i głoszenie tylko dzięki tym darom mogą osiągnąć wyjątkowe skutki zbawcze, budowane na drogach ewangelicznego życia.

Zapoczątkowane dzieło Jezusa Chrystusa z czasem stało się widzialnym znakiem różnorodnych struktur, które dalej kontynuują to ewangeliczne przesłanie: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody” (Mt 28, 19). Z czasem powstały wspólnoty, parafie, diecezje i bardziej zorganizowane lokalne Kościoły. W tym dziele jest także Kościół w Polsce. W czasach po II wojnie światowej znaczącą postacią był kard. Stefan Wyszyński, prymas Polski. Jako arcybiskup metropolita warszawski był także biskupem Skierniewic i ziemi skierniewickiej.

Autorem prezentowanej książki jest bp Andrzej F. Dziuba, od 2004 r. biskup łowicki, z nominacji św. Jana Pawła II. Przez wiele lat kierował Katedrą Historii Teologii Moralnej na Wydziale Teologicznym KUL i ATK-UKSW. Jest członkiem Rady Naukowej Głównej Biblioteki Lekarskiej oraz patronem Fundacji im. Kardynała Józefa Glempa w Londynie oraz delegatem Konferencji Episkopatu Polski na Międzynarodowe Kongresy Eucharystyczne. Jest autorem wielu książek, artykułów i studiów naukowych, a także popularno-naukowych.

Książkę bp. Andrzeja F. Dziuby otwiera spis treści (s. 3–5), słowo wstępne Krzysztofa Jażdżyka (s. 7), prezydenta Skierniewic, motto z wypowiedzi kard. S. Wyszyńskiego w Skierniewicach (s. 9) oraz słowo autora (s. 11–13). Zamieszczone z kolei dwadzieścia dwa rozdziały prezentują tematy odnoszące się do szczegółowych zagadnień zakreślonych w ich tytułach.